

MEDİAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ | BOOK REVIEW

Aralık 2018, 1(2), 299-302

Geliş: 21.11.2018 | Kabul: 13.12.2018 | Yayın: 31.12.2018

Medyadaki İslam

Değerlendiren: Faruk TEMEL*

Kitabın Künyesi: Said, E. W. (2017). *Medyada İslam: Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?* (Çev. A. Babacan), İstanbul: Metis Yayınları, 254 s.

Doğu-Batı meselesi üzerinden şekillenen tasvirlerde Batı, Doğu kanadında İslam'ı merkezde konumlandırırken, aynı merkeze terör, köktendincilik, geri kalmışlık gibi olumsuz unsurları da taşımaktadır. Batı, İslam'la sıkça yan yana getirdiği ve sonsallaştırdığı unsurlara yönelik hamlelerini demokratikleşme ve modernleşme sorununun çözümü olarak sahnelese de Müslümanların petrol yatakları üzerinde meskun olmaları ve İslam'ın, Batı'nın düzenine karşı konumlanan tek nizam olarak görülmesi Batı'nın ilgisini belirleyen birincil nedenler olarak durmaktadır. Gerçeğin perdelenerek, daha çok siyasal ve ekonomik amaçlarla, İslam'a ve Müslümanlara yönelik algının oluşturulmasında servis görevini de medya oynamaktadır. Batı'da İslam'a ilişkin oluşturulan algıyı ABD medyası örneğinde inceleyen Edward Said, *Medyada İslam* kitabında İslam'ın yanlış temsillerinin ekonomik ve ideolojik (siyasal) nedenlere dayandığını ortaya koymaktadır. Batı'da İslam temsillerini akademik yazılar ve medya içeriklerinden inceleyen Said, elde ettiği bulguları, tarihsellik ve nedensellik ilişkisi kurarak yorumlamaktadır.

1981 yılında Edward W. Said tarafından yayımlanan *Covering Islam (How The Media And The Experts Determine How We See The Rest Of The World)* adlı kitap Türkiye'de 1984 yılında Pınar Yayınları tarafından *Haberlerin Ağında İslam* adıyla basıldı. Edward W. Said kitabın yeniden basımını 1997 yılında gerçekleştirdi. Metis Yayınları bu baskıyı, 2008 ve 2017 yıllarında *Medyada İslam* ismiyle yayımladı. Değerlendirmeye konu olan çalışma, Aysun Babacan'ın Türkçeye çevirdiği ve Metis Yayınları tarafından 2017 yılında 2. baskısı yapılan *Medyada İslam: Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?* adlı kitaptır. Bu kitap Edward Said tarafından yeniden gözden geçirilen 1997 baskısının çevirisi olmasının yanı sıra yazarın yeni bir "giriş" bölümü eklediği genişletilmiş versiyonu içermektedir.

Medyada İslam kitabının orijinal isminde yer alan "Cover" sözcüğü yazar tarafından bilinçli tercih edilmiştir. "Cover" İngilizce'de haber yapmak anlamına geldiği gibi üzerini örtmek manasını da taşımaktadır. Gazeteciler, yorumcular ya da haberlere kaynaklık teşkil eden uzmanlar, politikacılar, şarkiyatçılar, akademisyenler gibi çevrelerin gerçeği örtme dürtüsüyle hareket ettiği düşüncesi kitapta işlenmekle beraber ilginçtir ki İslam dininde de İslam'a mensup olmayanlar "Kafir" diye tanımlanmaktadır. "Kafir" kelimesi de etimolojik kökeni itibarıyla gerçeği örten manasındadır. Yazarın, politik, ekonomik amaçları ya da düşmanlık dürtüleriyle algı oluşturmak üzere çalışan Batı medyasının İslam'a bakışı özelinde tercih ettiği "Cover" kelimesi, sözü edilen manada "Kafir" yani örten sözcüğüyle de ironik biçimde örtüşmektedir. Nitekim yazar kitabında, Batı medyasında, gerçeklerin örtülerek, maniple edilmiş İslam imajının oluşumuna dair kanıtlar sunmaktadır.

Medyanın algı üreten bir aygıt olması özelliğinin Batı’da organize biçimde kullanıldığını ve İslam’ın gerçeğiyle ilişkilendirilemeyecek olguların, bütüncül bir anlatımla, üzerinin örtülerek ve yine örtük hesaplarla sunumunun yapıldığı, bu eserde detaylı biçimde konu edilmektedir. Üç bölümden oluşan kitapta, “Haber Olarak İslam” birinci bölümün başlığını oluşturmaktadır. Yazar bu bölümde, İslam ve Batı kavramsallaştırmasına açıklık getirirken ABD medyasında İslam’ın yer alış biçimini ve yorum çevreleri diye tanımladığı şarkiyatçılar, akademisyenler ve uzmanların İslam’a bakışını analiz etmektedir. Bu noktada yazar, Batı’nın İslam’a ilişkin bakışının altında yatan nedenlerle beraber, kendi argümanlarını destekleyecek içerikler sunmaktadır. “İran Hikayesi” başlıklı ikinci bölümde ABD ve İran arasında yaşanan rehine krizi sürecinde medyanın bu mesele üzerinden İran ve İslam’a bakışı ortaya çıkarılırken, yaygın medyanın çizdiği karanlık tablonun aksine ana akım medyanın dışındaki yayın organlarında bambaşka bir İran tablosu çizildiği gösterilmekte ve ABD medyasının çifte standart içeren yaklaşımı kanıtlanmaktadır. “Bilgi ve İktidar” ana başlığındaki kitabın son bölümü, önceki iki bölümde öne sürülen argümanları taçlandırarak nitelikte güç odağının bilgi üzerindeki hakimiyetinin, mevcut tablonun nedeni olduğuna dair felsefi bir değerlendirme içermektedir. Sözü edilen içerikler bağlamında kitap, Batıdaki İslam imajının tarihsel dayanak noktalarını ve bu imajın oluşturulmasında etkili olan medya ve iktidar-bilgi nosyonlarını felsefi bir yorumsama ile tartışan bir mahiyet taşımaktadır.

Batı medyasında İslam tasvirinin Batı ve Doğu arasındaki tarihsel dayanak noktaları, siyasi gelişmeler, ekonomik nedenler, uluslararası meseleler odağında tartışıldığı kitapta, ABD medyası çalışma evrenini oluştururken İslam’a ilişkin haber, yorum ve uzman görüşleri örneğinde analiz ve yorumlama yöntemi seçilmektedir. Yazar bu yolla İslam’la ilişkili ya da ilişkilendirdiği olaylar ve olguları betimleyerek Batı medyasının ve medyayı besleyen kaynakların İslam’a bakışını ortaya koymaktadır. Yazar, yalnızca İslam’a bakışı değil aynı zamanda İslam’ın Batı medyasında temsil ediliş biçimlerini irdelerken İslam’a ilişkin yapay imgelerin oluşturulmasında derinlerde yatan nedenleri de sorgulamaktadır. Bu çerçevede Medyada İslam kitabı İslam’ın Batı medyasındaki temsillerini betimlerken neden sonuç ilişkileri kurarak problem analizi yapmaktadır. İslam dünyası, Araplar ve Doğu ile Batı dünyası (daha çok Fransa, Britanya ve ABD) arasında modern dönemdeki ilişkiyi ele alan Edward Said, “Batı haberlerinde İslam, bilhassa sarsıcı haber demektir ve işte bu kitapta da bunun nedenlerinden söz edeceğim” ifadesiyle çalışmanın amacını açıklamaktadır. İslam’ın Batı medyasında sarsıcı bir nitelik taşıyor olması ne İslam’ın sarsıcı niteliğinden ne de karşılaştıkları haberlerden sarsılan okuyucudan kaynaklanmaktadır. Bu durum tam olarak İslam’la ilişkili (daha çok ilişkilendirdikleri) haberlere sansasyonel bir biçim kazandıran gazeteciler ve medya kuruluşlarıyla ilgilidir. Ve medya kuruluşlarını besleyen akademik çalışmalar ve siyaset. Yazar bu durumu objektif biçimde ince analizleriyle gerçek anlamda ortaya koymaktadır. İslam’a dair gerçekçi bilgiler sunan uzmanların makaleleri ya da analizlerinin yayınlanması yerine medyanın sırtını gerçeklere değil sorgulanmamış ön kabullere dayadığından yakınan Said, “Sudi Arabistan’da bir bomba patladığında ya da İran’dan ABD’ye karşı şiddet tehdidi yönelttiğinde “İslam” genel yoruma değer görülmekteydi” ifadeleriyle medyanın İslam’ı ele alış biçimini ve amacını resmetmektedir. Diğer yandan İslam’a yönelik indirgemeci argümanları pervasızca kullanmanın altında yatan nedeni de sorgulayan Said bu durumu, İslam’ın Hıristiyan Batı’nın kadim hasmı olması gibi çağlar öncesine ait görüşlerin hâlâ ne kadar yaygın olduğuna bağlarken, diğer yandan diğer büyük kültürel grupların (Japonya, Almanya vd.) ABD’yi süper güç olarak kabul etmesine karşın, kararlı bir direniş işaretlerinin hala güçlü olduğu tek yerin İslam dünyası olduğunu savunur.

ABD ve İran arasında yaşanan rehine krizinin arkasından gelişen olaylarda medyanın tavrını inceleyen Said, NYT, The New Republic, The Atlantic, gibi gazetelerde; New Yorker, New York Review of Books ve Atlantic Monthly gibi dergilerde İslam’a ilişkin haberlerden, yorum çevrelerinin (gazeteciler, uzmanlar, akademis-

yenler) analizlerinden ve sinema filmleri de dahil olmak üzere ABD-İran meselesini konu edinen içeriklerden bolca kesitler sunmaktadır. İran'a dair meselede ana akım medyanın sunduğu mesajların dışında sınırlı da olsa başka medyalarda başka bir İran okuması olduğunu gösteren yazar, İslam konusunda da medyanın aynı tavrı sergilediğini anlatmaktadır. Bu noktada muhabirlerin ve gazetecilerin İslam'a dair bilgisizliklerinden de dem vuran Said, bu düşmanlığın nedeninin daha çok ideolojik sebeplere dayandığını göstermektedir. Nitekim yazar İran'da yaşanan rehine krizinin arkasından gelişen İslam tasvirinin yalnızca İran olayına bağlı olmadığını ve Batı'da İslam'a dair zihinsel bir resmedişin daha köklü olduğunu, bunun birbirini destekleyen ajanlar tarafından gerçekleştirildiğini vurgulamaktadır: "Kamunun kültürel bilincinin ta gerilerinde İslam'a, Araplara ve Şark'a dair uzun zamandır sürmekte olan ve benim genel olarak Şarkiyatçılık diye adlandırdığım bir tavır yatmaktaydı. Zira ister V. S. Naipaul'un eleştirmence pek beğenilen Nehrin Dönemeci ve John Updike'nin the Coup'u (Darbe) gibi yakın tarihli romanlara, ister okullarda okutulan tarih kitaplarına, çizgi romanlara, televizyon dizilerine, sinemalara ve çizgi filmlere bakalım, İslam tasviri tek biçimliydi, her an her yerde bir ve aynıydı, üstelik malzemesini eskiliğinden ötürü saygınlık kazanan bir İslam fikrinden almıştı: Müslümanların karikatürlerde sık sık petrol üreticisi olarak, terörist olarak ve yakın zamanlarda da kana susamış güruh olarak resmedilmesi de bundandır." Öte taraftan hükümet politikalarıyla da örtüşen haber içerikleri siyasal, kültürel ve tarihsel sebeplerle İslam karşıtlığının Batı tarafında ortak bir paydaya dönüştüğünü göstermektedir. İşte bu ortak paydanın oluşumundaki izleri de takip eden yazar, 1997'de yeniden düzenlediği kitabının giriş bölümünde işlerin daha kötüye gittiğini ifade ederken günün sorunu olmadığını da ortaya koymaktadır. Nitekim bugün de devam eden ve daha da ileriye taşınan sorunların ekonomik olduğu kadar ideolojik ve inanç temelli ilkelere yaslandığı görülmektedir. Bu çerçevede yazar, İslam dünyasında gelişen olayların Batı medyasında ele alınıp biçimlerini irdelerken, tarihsel, ekonomik, ideolojik ve kültürel işaretleri izleyerek yaptığı tahliller "Şarkiyatçılık" konusuna da temasını zorunlu kılmıştır. Öyle ki Batı gözlüğüyle Doğu'yu seyreyleyen şarkiyatçıların çoğunluğunun bilgiyi işleme ve medyanın haberi kurgulama amaçları örtüşmektedir. Bu bağlamda kitapta özellikle ABD medyası üzerinden ele alınan Batı medyasında İslam'a ilişkin haberlerin; ABD'nin petrol politikaları, uluslararası ilişkiler, tarihsel, kültürel ve dini dinamikler süzgecinden geçerek okuyucuyla buluştuğunu görmek mümkündür. Nitekim kitabın son bölümünü oluşturan bilgi ve yorum başlığı altındaki değerlendirmesinde yazar, yüzeysel amaçlarla, bilgiyi örten bir yorum türünün zaferiyle karşı karşıya olduğumuzu belirtmektedir. Yazar, hakim yorum türünün niteliğini de "Günümüzde İslam temsillerinin çoğu, İslam dininin Batı'nın yanında ne kadar aşağı seviyede olduğunu, Batı'ya muhalefet etmekte, rakip olmakta ve hınc duymakta kararlı olduğunu ve Batı'nın da ona öfke duyduğunu gösterecek şekilde tasarlanmaktadır" şeklinde tarif etmektedir. Yazar, İslam'ın gerçeğine bir set oluşturan bu yorum türünün üstünlüğünün kırılmasına dair karşı tezli bilgi üreten genç akademisyenler, bağımsız muhalifler ve uzmanlara dair umut beslese de durum, bilgi üretiminden çok bilginin yayılması sürecindeki güç odağıyla ilgilidir. Nitekim yazar da bu yorum türünün zaferini siyasal güç odağıyla ilişkilendirmektedir.

İslam'ın yüzeysel bilgilerle derin amaçlar için araçsallaştırıldığı, İsrail ve Amerika politikaları doğrultusunda ABD ana akım medyasındaki içeriklerden net bir biçimde izlenmektedir. Yazarın ifade ettiği muhabirlerin, uzmanların İslam'a ve Ortadoğu'ya dair bilgisizliği konusu biraz masum kalmaktadır. Öyle ki İslam'a yönelik düşmanca yayınların altında derin bir bilgi yatmaktadır. Nitekim baskın yorum çevrelerinin gücü ve etkinliği de bilgi sahibi olmalarından, iktidarı temsil etmelerinden ve muktedir olma durumlarını sürdürme çabasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda yazarın şarkiyatçılığın altında yatan tema olarak gösterdiği bilgi ve iktidar arasındaki yakınlık, medyadaki manipülasyon sürecinde işlevselleşmektedir.

Medyada İslam kitabı, İslam'ın medyada tasvirine yönelik somut örnekler sunmakla beraber nihayet bunun nedeninin siyasal olduğu sonucuna varmaktadır. Kitapta bu denli ciddi bir konunun akademik kriterler doğrultusunda ele alınmış olması, med-

yanın gerçeği ters yüz edebilecek düzeyde bir algı oluşturan güç olabileceğinin kanıtlanması ve medya sosyolojisine ilişkin önemli örnekler sunması adına ciddi bir katkı sağlamaktadır. Bu önemli olmakla beraber kitapta bazı noktalar da gözden kaçırılmamalıdır. Yazar ABD medyasının İslam'a ilişkin tutumunu yalın biçimde anlatırken İslam tarafına ilişkin ise Müslümanların durumuna yönelik bazı noktalarındaki analizleri dışında cılız bir temasta bulunmaktadır. Yazar, kitabın ilk yazısında amacının İslam'ı savunmak olmadığını belirtse de ve birçok noktada uzmanların İslam'a dair bilgisizliğiyle eleştirmesine karşın, kendisinin de bazı noktalarda İslam'a ilişkin değerlendirmeleri bu manada eksiklik barındırmaktadır. İslam dünyasına dair olumsuzlukları sıralarken terör, işkence gibi insanlık dışı meselelerle dini vecibe olan sünneti yan yana getirmesi, Müslümanların Hz. Muhammed dönemine duyduğu özlemi puslu fantezi olarak nitelemesi, İslam dünyasına dair umutlarını belirtirken Müslümanların Batıda olduğu şekliyle ortalama bir yaşam çizgisine gelebileceği beklentisini taşıması, medya üzerinden anlattığı gerçekler doğrultusunda kendisinin de Müslümanların belli bir kıvama gelmesi isteğini başka bir şekilde ifade ettiğini göstermektedir. Kitabın son cümlesinde İslam'ın zaferinin en iyimser ölçütlerle bile hoş bir olasılık olmadığını ifade etmesi kendisinin de bir noktada çekince taşıdığını göstermektedir. Gerçi yazarın şu cümleleri de Batı tarafında İslam'a dair bakışı ortaya koymaktadır: "Sağcılara göre İslam barbarlığı temsil eder, solculara göre ortaçağ teokrasisini, ortadakilere göre ise bir tür nahoş egzotikliği. Yine de hangi taraftan olursa olsun herkes, İslam dünyası hakkında çok az şey biliniyor olsa da, o dünyada tasvip edilecek bir şey olmadığı görüşündedir." Yazar, sözü edilen görüşleri taşısa da taşımasa da kitabın çalışma disiplninde, medyada İslam'ın temsil meselesinin tarafsız ve akademik etiğe uygun yazıldığını belirtmek gerekir.

Yazarın, rehine krizi odağında değerlendirilen hususlar çerçevesinde Batı'da ABD'yi ve İslam dünyasını değerlendirirken de İran'ı merkeze alması çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu manada İslam dünyası tanımlamasının petrol yatağı olan ülkelerle ve İran'la sınırlı kalması sorunlu gözükmektedir. Batı tanımlamasıyla zaman zaman Avrupa'ya vurgu yapılırken ABD'nin merkeze alınması anlaşılır olsa da İslam dünyası tanımlamasıyla Arap-İslam vurgusu bir anlamda sınırlayıcı olmaktadır. Öyle ki İslam dünyası Ortadoğu'daki birkaç Arap devletinden ibaret değildir. Müslümanların yaşadığı ülkelerle, o ülkelerin politikalarına ilişkin değerlendirmelerde özellikle "İslam" keskin biçimde ayrışmalıdır. Öyle ki İslam'ın ABD medyasındaki yanlış temsilleri gibi bazı Müslüman devletlerde de İslam'ın yanlış temsilleri söz konusudur. Bu bağlamda yazarın, Suudi Arabistan ve İran'a genişçe yer ayırarak değerlendirdiği hususlar İslam dünyasının bir kısmını ilgilendirdiği gibi "İslam"la ilişkilendirilemez. Tıpkı "demokrasi yayan" ABD'nin birtakım antidemokratik uygulamalarının demokrasinin sorunu olmadığı gibi. Ya da Hıristiyanların çoğunlukta olduğu ABD'nin politikalarıyla dinlerinin ilişkilendirilemeyeceği gibi. Nitekim yazarın Arap-İslam dünyası gibi tanımlamaları bu çerçevede yanlış bir zemine oturmaktadır. Diğer taraftan İslam meselesinin, ABD'nin ilişkide olduğu Müslüman ülkelerle sınırlandırılması da bu manada sorunun temel kaynağına dair işaret verirken, medyanın tavrını da anlamayı mümkün kılmaktadır. Öyle ki İslam dünyası diye tasvir edilen ülkelerin neredeyse tamamının ABD'yle iyi ya da kötü, bir şekilde ilişkisi bulunmaktadır. Bu durum göstermektedir ki gerçekçi bir yaklaşımın belirmemesi ve gerçeği dosdoğru biçimde yansıtan enformasyon anlayışının gelişmemesi durumunda; İslam, hem sosyal/siyasal yaşamı düzenleyen özelliği doğrultusunda ideolojik sebeplerle, hem de Müslümanların petrol yataklarında meskun bulunması dolayısıyla ekonomik amaçlarla "Cover" işlemine maruz kalmaya devam edeceğe benziyor.